

## türkiye’de kamu maliyesinin açmazları/çıkmazları

**Prof. Dr. Nazif Kuyucuklu Anısına**

**28 Şubat 2023, Salı**

**2. Gün, 2. Oturum**

**Oturum Başkanı: Pınar Feyzioğlu Akkoyunlu**

**Panelistler: Binhan Elif Yılmaz**

**İbrahim Kahveci**

**İzzettin Önder**



**aylin altınay** - Değerli konuklar, saygıdeğer hocalarım, sevgili öğrenci arkadaşlarım 46’ncı İktisatçılar Haftasının ikinci gününün öğle oturumu "Türkiye’de Kamu Maliyesinin Açmazları/Çıkmazları" başlığını taşıyor. Bu oturuma başkanlık edecek olan Sayın Pınar Feyzioğlu Akkoyunlu’yu kürsüye davet ediyorum.

**pınar feyzioğlu akkoyunlu** - Herkese merhaba. İFMC’ye Sevil Hanımın nezdinde çok teşekkür ederim beni hatırlayıp çağırdığınız için. Hele şimdi karşımda hocalarım var, doktoradan, yüksek lisanstan ve bir de lisanstan Boğaziçi’nden de hocam var. Kendimi böyle bir nevi sınavdaymış



gibi hissettim. Ne mutlu, o heyecanı hocalarımın karşısında hep duyacağım, bu büyük bir mutluluk.

Her şeyden evvel 6 Şubat'ta yaşanan depremin tetiklediği yıkım ve kırımın ne kadar yönetsel bir şey olduğunu çünkü toplantılarda uzman diliyle de duyduk. O zaman akla gelen ilk şey, bizim ödediğimiz vergiler nereye gidiyor? Devlet, harcamaları nereye, hangi ağırlıkla yapıyor? Magna Carta'dan beri "vergiyi ne kadar vereceğiz" diye herkes düşünür. Cebimizden para bizi yöneten feodal bey, imparator, sultan ya da cumhuriyetin başında bulunan kişiye ya da

parlamentoya nasıl gidiyor diye tartışılır da bu işin harcama yönü o kadar da çok öncelikli olarak ilk senelerde ele alınmamış. Tabii bunu yapan, sonradan harcamaya ağırlık veren kişiler de maliyeci olarak devreye girdi. İzzettin Hocamız kamu harcamalarının seyrini inceledi. Ondan sonra değişik değişik alanlarda uzmanlıklar oldu ve mesela ben eğitim harcamaları üzerine uzmanlaşmaya çalıştım. Bizden toplanan paralar eğitimde hangi dallara, nasıl dağılıyor onu görmeye çalıştım. Herhalde bu açmazları, çıkmazları incelerken sadece işin gelir yönünü değil ama harcamaları da örneğin deprem vergilerinin de nasıl harcandığını düşünerek konuşacağız. Bu nedenle konuşmacıları kürsüye davet ediyorum. İlk söz Binhan Elif Yılmaz'ın. Buyurun Elif Hocam.

**pınar feyzioğlu akkoynlu**

Depremin tetiklediği yıkım ve kırımın ne kadar yönetsel bir şey olduğunu İktisatçılar Haftasında uzman diliyle de duyduk. O zaman akla gelen ilk şey, bizim ödediğimiz vergiler nereye gidiyor?

**binhan elif yılmaz** - Teşekkür ederim Pınar Hocam. Değerli hocalarım, arkadaşlarım ve İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyeti'nin değerli yöneticileri, bu güzel ortamı bizlere sağladığınız için ve beni de konuşmacı olarak davet ettiğiniz için çok teşekkür ediyorum. İktisatçılar Haftasını uzun yıllardır dinleyici olarak takip ediyordum ama kamu maliyesi çıkmaza girince geldik. Bakalım

acaba buradan çıkarabilecek miyiz? Ve değerli hocamız Prof. Dr. Nazif Kuyucuklu için bu oturum ve bugün ona armağan edilmiş. Kendisini de böylelikle hürmetle anıyoruz.

**binhan elif yılmaz**

Son 40 yıldır görüyoruz ki piyasa ekonomisinin yükselişi, liberalizasyon, özelleştirme hepsi devletin ekonomik hayattaki rolünün biraz daha düşük düzeyde kalması için ortaya çıkan çabalar.

Kamunun iki anlamı var. Bir halk bir de devlet olarak nitelendiriliyor. Ama sonuçta her ikisini şöyle bir karma yaparak konuşmak lazım. Yani devlet halk için var ve halkın refahını arttırmak üzere görev alanında. Fakat son 40 yıldır hepimiz görüyoruz ki piyasa ekonomisinin yükselişi, finansal piyasaların serbestleşmesi, liberalizasyon, özelleştirme hepsi aslında devletin ekonomik hayattaki rolünün biraz daha düşük düzeyde kalması için ortaya çıkan çabalar. Fakat son yıllarda, belki buna 2018'den itibaren ben biraz ışık tutacağım ama 2020 pandemisini de dahil ederek konuştuğumuzda evet, devletin ekonomik hayattaki ağırlığı bir hayli fazla. Bunu vergi hükmündeki, kamu harcama düzeyindeki

artış olarak görebiliyoruz. Ama tabi kamu harcamasının içeriği çok çok çeşitli. Yani devlet acaba yatırım harcamaları itibariyle mi çok önemli düzeyde karşımızda ve ağırlığı oradan mı arttı, yoksa çok borçlu ve borç faiz ödemeleri bütçeyi zorladığı için mi kamu harcaması düzeyi arttı?

Vergileri halk olarak bir ödeme eğilimimiz var. Nasıl ödeyebiliriz tarafımız çok ağır basıyor ama karşılığında hakikaten ne sunuluyor? Yani bütçe hakkımız ne düzeyde? Gerçekten bunlar çok sorgulanması gereken düzeyler. Yani eğer bütçe hakkı, bütçenin denetimi ve bütçenin burada bize yansımaları, bize neler sunduğunu çok iyi gözlemleyebiliyorsak, denetleyebiliyorsak, çeşitli STK'lar aracılığıyla, haber alma kanalları



aracılığıyla bunu yapabiliyorsak, aktif rol oynayabiliyorsak gerçekten devletin ekonomideki rolünün ağırlığını hem görür hem işlediğini net bir şekilde izleyebiliriz.

Tabi anlatacaklarım daha çok sona doğru gidecek. Devleti biz hep makroekonomik istikrarın sağlasın, gelir dağılımında iyileştirmeler gerçekleştirsin, büyümenin sürdürülebilir olmasının devamını sağlasın gibi görüyoruz. Dolayısıyla hep bir istikrara ve huzura kavuştursun diye bakıyoruz ama bizzat kendi varlığı istikrarsızlık kaynağı olabiliyor. Ne zaman? Borçlar bir sorun olarak karşımıza çıktığında... Devletin borçları ve onu finanse ediş şekli ve orada borçlanmayla ilgili aldığı kararlar, yanlış kararlar, stratejik hatalar bizzat devletin bir istikrarsızlık kaynağı olarak karşımıza çıkartıyor ve özellikle devletin ekonomi içindeki payı büyüyor. Ama istikrarsızlık kaynağı olduğu için de içinde bulunduğumuz istikrarsızlığı da büyüten bir faktör olmaya başlıyor. Tabi devleti yönetenler açısından da konuya bakmak gerekiyor. Yani nice yöneticiler gelir, nice kurumlar gelir, yer değiştirir ama en nihayetinde devletler her zaman varlığını devam ettirir. Fakat içinde yaklaşık 20 seneyi aşkın süredir bir yönetim var ve aynı siyasi iktidar tarafından devlet yönetiliyor. Dolayısıyla bitiştirip anlatma gibi bir durum ortaya çıkıyor. Yoksa 1923'ten itibaren de Türkiye ekonomisini anlatırım, devleti anlatırım. Ama son yılları anlatacağımız için burada devletle yönetenleri, siyasi iktidarı birleştirip anlatmak gibi bir durum maalesef ortaya çıkıyor. Maalesef diyorum, çünkü kesinlikle bu konular böyle anlatılmaz.

Bazı bulgular var, borçlanma ile ilgi bahsedeceğim, çok büyük bir mesele. Buradan da yine kestirmeye gidiyorum. Sadece iç borçlanmanın son 5 yıldaki seyrinde yapılan hatalardan bahsetmek istiyorum ve bunların ekonomik ve toplumsal maliyetini ifade edeceğim. Tabi önce kamu maliyesine ilişkin bütün bu olgular genel ekonominin bir parçası. Yani büyüme politikasına, kişi başı milli gelire etki ediyor. İşte bugün büyüme oranı açıklandı ve 2022’de yüzde 5.6 büyümüşüz, kişi başı milli gelirimiz 10 bin doların üzerine çıkmış görünüyor. Dış ticaret açığı ise rekora gidiyor.

#### **binhan elif yılmaz**

Türkiye’de yüksek enflasyonla büyüeyebilen ya da büyümeyi tabana yaymadan, halka yaymadan ama oransal olarak büyüeyebilen bir ekonomiye sahibiz.

Yüksek enflasyonla büyüeyebilen ya da büyümeyi tabana yaymadan, halka yaymadan ama oransal olarak büyüeyebilen bir ekonomiye sahibiz. Bütün bulgular ihracata dayalı büyüme modelinde büyümenin seyrinin yavaşladığını ve dış ticaret açığının 113 milyar doların üzerine

çıktığını gösteriyor. Kamu maliyesinde ise mali disiplin çok önemli. İşte o mali disipline odaklı olarak her ne şekilde olursa olsun vergi alma ama seçim dönemlerine doğru ya da bazı pandemi gibi zorluklarla karşılaşıldığında devletin halkının yanında olduğunu göstermesi açısından kolaylıklar, telkinler, bazen aflar ile beraber ortaya çıkan yumuşamalar olduğunu görüyoruz. Kamu harcaması düzeyinin de devletin yatırım yapmadan, yap-ışlet-devret devret modeliyle özel sektörün firmalarına temel yatırımları belki 50 yıl sonra bizim yatırımımız devletin yatırımı olacak ama şimdi özel kesim yatırımı olduğu için o yüzden devletin yatırım harcamaları üzerinden değil, daha çok transfer harcamaları üzerinden, cari transferler üzerinden; yani kamu bankalarına, sosyal güvenlik kurumuna ya da hane halklarına yapmış olduğu transferler bazında bütçenin harcama tarafını bu yönde aktığını yine çok net görebiliyoruz.

Şimdi gelelim vergiyi toplamaya. Elinden geldiği kadar, vergi kayıp ve kaçakların üzerine çok gitmeden daha çok bordrolulardan ve enflasyonun yardımıyla da beraber kârlılıkları artan bankalardan, finansal kurumlardan topladı. Ama nihayetinde kamu harcaması düzeyine bu vergi gelirleri yetmedi ve bir açıyla karşılaşıldı. Ki zaten çok uzun yıllardır süren bir olgu devletin borçlanması... Ta 1980’li, 90’lı yılların açıkları nedeniyle devletler borçlandıkları için hâlâ onların da izinin görüldüğü bir borçlanma kapasitemiz var.

Bunu şöyle ifade edeyim: Türkiye’de iç borç ağırlıklı bir borçlanma yapısı var. Şimdi diyeceğiz ki, bu ülkenin çok net bir şekilde belli ki döviz ihtiyacı var. Yani biz bunu 2018’de ilk olarak yaşadık, kur atakları oldu. Bunu karşılayacak bir yapı olarak Merkez Bankası 2018 Temmuz’dan itibaren faiz oranını yükseltti, enflasyonun hızlanmasını önledi. Ama baktık ki sonra bu ataklar devam etti. Pek çok yerde pek çok açıdan bakıldı ki evet, bu ülkede bir finansman ihtiyacı var. Yani gerektiğinde Merkez Bankası TL’yi piyasaya sürebilir ama döviz yaratamıyor. Dolayısıyla döviz nereden bulmamız gerekiyor? Dışarıdan bulalım o zaman deniyor her zaman; doğrudan yabancı sermaye yatırımları gelsin, sıcak para gelsin ya da dış borç alalım. Bunların her birinde müthiş bir kıtlık var. Hem dış finansman ihtiyacı olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında hem portföy yatırımlarında hem dış borçlarda. Hatta dış borçlarda 2017 yılındaki dış borç düzeyimiz, bugünkü dış borç düzeyimizden yüzde 33 daha düşük. Yani normal şartlarda dış borç hep ivmelenmiştir Türkiye Cumhuriyeti’nde. 1928’den itibaren dışarıdan borçlanıyor Türkiye. Bunca yıldır hep yukarıya doğru, döviz cinsinden aldığımız dış borçlar ortada. Ama 2017’den itibaren aşağı doğru gidiş var. 2017’de 460 milyar dolar civarında dış

borcumuz varken, bugün bu 440 milyar dolar. Beş yıl boyunca dövizle hiçbir şekilde ulaşamayan bir ekonomide, hazine içeriden borçlanırken ilginç bir buluş sergiliyor, diyor ki: Biz içeriden dövizle borçlanalım. 2017’den itibaren 2018’de Hazine Müsteşarlığı ile Maliye Bakanlığı birleşiyor, Hazine ve Maliye Bakanlığı kuruluyor, işler biraz daha kolaylaşıyor. Yani hem borçlanma stratejisiyle hem bütün kamu gelir-gider merci bir araya geldiğinde, dışarıdan döviz bulmak yerine içeriden döviz bulmak çok daha kolaylaşır anlayışı

### **binhan elif yılmaz**

Hazine ile Maliye birleşince, yani hem borçlanma stratejisi hem bütün kamu gelir-gider merci bir araya geldiğinde içeriden döviz bulmak çok daha kolaylaşır anlayışı gerçekleşiyor.

gerçekleşiyor. Ve iç borçlanma stratejisinde, bir DİBS çeşitliliğinde DİBS’lerin ihraç yöntemlerinde iki cümlelik bir değişiklik yapılıyor, sadece iki cümlelik. 2004 yılından 2018’e kadar geçerli olan şuydu: Normalde bütün ülkelerin kamu borç stoklarında aynı özel sektör piyasasındaki borçlanma ve finansman ihtiyacı gibi bakış açısı olmaması gerekirken, 2017-2018’den sonra hani bazen diyoruz ya; devlet şirket gibi mi yönetiliyor? Ben hazineye baktığımda ve hazinenin o iki cümlelik stratejisini değiştirdiğinde evet diyorum, aynı onun gibi yönetiliyor.

Çünkü bir borcun üç önemli riski var. Bir tanesi likidite riski, şirketler de bunu çok iyi bilir, devlet de çok iyi bilmesi lazım. Faiz riski, aynı şekilde şirketlerin borçları için de böyle bir risk var ve tabii ki kur riski, döviz kuru riski. Fakat şirketler buna dikkat edip adım atarken çok kısa vadeli planlar yaparlar. Ama devletler ve o devletin hazinesi tam da böyle vergi kısmına, sonuçta toplumsal maliyet kısmına geleceğim için hepimizi ilgilendiren sonuçları söz konusu olduğunda şirket gibi davranmaması gerekiyor. Evet, o çok önemli üç riske dikkat edecek ama çok kısa vadeli stratejilerle hareket ettiğinde, devleti şirket gibi yönetir hale geliyor maalesef.

Özetle dediğim gibi faiz riskini tamamen göz ardı edecek şekilde piyasadaki değişken faizli borçlanabiliriz anlayışı ve bir cesareti doğruyu hazinede sebepsiz. Bunun dışında TL cinsi borçlandık bu zamana kadar, bütün borç yapımızın içerisinde TL vardı ama döviz ihtiyacı var. Dışarıdan alamayız, CDS çok yüksek. Türkiye’nin kredi notu kötü durumda ve ülkede kur atakları var. Peki, o zaman ne yapalım? İçeride döviz var, yastıkaltında onları toplayalım. Dolayısıyla TL’den değil döviz cinsinden borçlanalım. Bunun dışında vadesi geldiğinde öderiz, ödenmediğinde borcu borçla finanse ederiz. Dolayısıyla likidite riskini de yani üçüncü riski de

göz ardı edecek şekilde sadece iki cümlelik düzenlemeler yapılıyor. Ama 5 yıl içinde müthiş bir çıkmaza girmiş oluyoruz.

İhale yöntemi diye bir yöntem vardır iç borçlanmada. İşte hazine bütün piyasa yapıcıları ve diğer alıcıları çağırır, ihaleye çıkılır, faiz oranı belirlenir ve vadesi belirlenir senedin ve satılır. Dolayısıyla hazine de her şeyi sattığı için, gayet başarılı bir ihale süreci yönettiği için de bir nevi istikrar sağlanır. Bu olumlu bir şekilde piyasaya yansır. Dolayısıyla artık bu da yavaş yavaş gitmeye başlıyor. Çünkü döviz cinsinden kira sertifikaları, döviz cinsinden senetler artık öyle ihalelerle uzun boylu tartışılacak bir şey değil. Çok daha kestirme, doğrudan satış, yani adrese teslim yöntemlerle el değiştirmeye başlıyor.

Mesela 2020’de iç borç stokumuz sadece 1 trilyon TL idi. 2022’ye geldiğimizde 2 trilyon. Ama 2015’te borç stoku sadece 200 milyar liraydı. Dolayısıyla çok hızlı, nominal olarak evet, enflasyonla beraber bu çok doğru bir rakam olmayabilir ama ikiye katlanma süresi giderek daha hızlı hale gelmeye başlıyor. Yine Türk lirası değer kaybederken hazinenin döviz cinsinden borçlanıyor olması zaten döviz riskini ortaya çıkartıyor. Dolayısıyla TL’den kaçan bütün alıcılar hazinenin "ben nasıl olsa

**binhan elif yılmaz**

TL değer kaybederken hazinenin döviz cinsinden borçlanıyor olması döviz riskini ortaya çıkartıyor. Dolarizasyonun bizzat yaratıcısı da Türkiye Cumhuriyeti Hazinesi'dir.

piyasadan döviz toplayabilirim bu şekilde" diyerek çıkartmış olduğu döviz cinsinden kira sertifikalarına koşuyor, aynı zamanda döviz cinsinden devlet tahvillerine koşmuş oluyor.

Bu demektir ki, dolarizasyonun bizzat yaratıcısı Türkiye Cumhuriyeti Hazinesi'dir. Faiz riskine gelince, özel sektör ya da devlet fark etmez çok dikkat edilmesi gereken bir risktir bu faiz riski. Yani eğer faiz stabil değilse, faiz oranının stabilitesinden kastım şu: Merkez Bankası bağımsız bir şekilde politika faizini belirleyemiyorsa, o zaman enflasyonu da dizginleyememe ihtimali çok yüksek ve bu şartlarda da iç borç bileşik faizi ile reel faiz arasındaki makas faiz riskinin boyutunu gösterir. Türkiye Cumhuriyeti'ndeki bütün iç borçlanma senetlerinin alıcıları için TL cinsi DİBS'lerin bir çekiciliği kalmıyor ve TÜFE endeksinde koşmaya çalışıyorlar. TÜFE, gördük ki yüzde 85,5'a kadar çıktı. Biraz baz etkisiyle gerilemiş olsa bile artık o fırsat da kaçtı. Dolayısıyla yine enflasyonun ve TÜFE'nin yükselişini seyredeceğimiz için, demek ki faiz riski büyümeye devam edecek.

Faiz riskini yine her şeye rağmen, yani yüksek enflasyon, işte negatif reel faize rağmen yine de koruyabilecek bir yöntem vardır. Bütün senetleri sabit faizli ihraç edersiniz. Ama işte alıcı bulamadığı için ne yapıyor? Hazine değişken faizlerle kendi ihtiyacını karşılamaya çalışıyor.

Gelelim vade riskine ya da likidite riski olarak da düşünülebilir. Vadesi 12 ay içerisinde dolacak borcun iç borç stoku içerisindeki payına baktığımızda 2020 yılı pandemi krizinden sonra biraz mesafe kaydetti ise de vadeyi biraz uzatmaya çalışsa da bundan sonraki bu deprem felaketiyle beraber çok da bu ihtimal dahilinde olmayabiliyor. Bir de iç borç çevirme oranı var. Yani iç borcu gerçekleştirmek için, hazine servisini gerçekleştirebilmek için devamlı surette borçlanıyor anlamına geliyor. Burada oranın 40-50 olması lazım. Bizde yüzde 400’ler gibi bir durum söz konusu. Yani o yılki iç borcun servisi için o miktarın 4 katı daha fazla borçlanmaya gitme durumu söz konusu.

Peki, ne yapabiliriz? Bu buradan nasıl çıkabiliriz? Bahsettiğim o iki cümlelik iç borçlanma stratejisini kesinlikle değiştirmesi gerekiyor hazinenin, maliyeti çok yüksek. O maliyeti toplumca taşımaya başlıyoruz ama şu açıdan da bakmak lazım: Hep daha fazla büyümeye ihtiyacımız oluyor. Biz büyüyemezsek iç borç stokunun milli gelir içerisindeki payını ne yapamıyoruz? Düşüremiyoruz. Dolayısıyla yüzde 5.6’lık büyüme oranı iç borcun yapısını ve bu halimizi bildiğim için yeterli değil. Yaptığımız ekonometrik modeller de bunun böyle olmadığını gösteriyor.

Bütün bunların sonucunda hem devletin bize sunacağı hizmetin miktarını ve kalitesini azaltan bir yapıya geliyoruz hem borcun faizini vergi olarak bütçeden ödediğimiz için vergilerimiz üzerindeki böyle tahakkümü de yaşamış oluyoruz. Beni dinlediğiniz için çok teşekkür ediyorum.

**pınar feyzioğlu akkoyunlu** - Elif Hocaya çok teşekkür ediyoruz. Birkaç noktaya değinmem gerekirse bütçe hakkı ve denetleme, Hazine'nin Maliye Bakanlığı'na bağlanması... Bana bunlar yani sadece bugünün kamu maliyesinin açmazı, çıkmazı değil, hocalarımızdan rahmetli Bedii Hocanın her zaman için, her toplantıda Hazine acaba Maliye Bakanlığına bağlı mı olmalı, yoksa vaktiyle başka bakanlıklara ya da direk Başbakanlık’a bağlı olması söz konusuydu. Kontrol bir denetim mi getirir hazinenin başka bir yere bağlı olması, yoksa işlerin çift başlı olması dolayısıyla aksaması ve uzamasına mı neden olur diye. Biz bunları 4-5 sene değil, herhalde 40 senedir de konuşuyoruz. Bazen şekil, formattan çok içindeki kişilerin niyet ve becerisine bağlı galiba bazı konular.



Şimdi söz sayın İbrahim Kahveci’nin, buyurun.

**İbrahim Kahveci** - Teşekkür ederim.

Bugün kamu maliyesi üzerinden konuşacaksak, dünyada müthiş bir değişim süreci yaşanması gerekiyor. Çünkü gelir dağılımının bu kadar bozuk olduğu dönemlerde siyasi yapıları çok fazla etkileyen bir süreç. Özellikle otokratik ve diktatoryal yönetimlere doğru eğilimler ile gelir dağılımı arasında bir ilişki kurabiliriz. Bunu tarihte inceleyebiliriz.

**İbrahim Kahveci**

A kişisi serveti ile 500 kişilik istihdam sağlıyor, B kişisi serveti ile 500 konut almış ve B müthiş kazanmış. Rantın alın teri gelirinin çok üzerine çıktığı yerde gelir dağılımını düzeltme imkânınız yok.

Kamu maliyesinde gelir tarafımız sorunlu ama gelir nereden? Harcama tarafımız sorunlu ama harcama nereye? Yoksa açık mı, fazla mı vermesi lazım? Bunlar önemli sorunlar ama esas tartışmamız gereken geliri nereden alacağız? Yani gelir dağılımının bu kadar bozuk olduğu yerde ekonomik modeli ve değişimi sağlayacak olan kamu kaynakları üzerinden gelir elde ederken geliri nereden elde edeceğiz? A kişisi serveti ile 500 kişilik istihdam sağlıyor, B kişisi serveti ile 500 tane konut

almış. B kişisi müthiş kazanmış. Rantın gelirinin, alın teri gelirinin çok üzerine çıktığı yerde zaten sizin gelir dağılımını düzeltme imkânınız yok. Kamu eliyle KİT de kursanız, BİT de kursanız, ne yaparsanız yapın hiçbir şeyi düzeltemezsiniz. Dolayısıyla bunun iki taraflı işlemesi gerektiğini düşünüyorum.

Az önce Elif Hanım da dikkat çekti, bizim temel sorunumuz iç borç-dış borç olmaktan çıktı. Bizim sorunumuz bugün bütçenin üzerinde yılda 400 milyar TL’yi geçen ama önümüzdeki yıllarda muhtemelen 1 trilyon liraya varacak



olan ve bütçenin yüzde 10’larını rahatlıkla geçebilecek bir sosyal güvenlik sistemi açıktır. Biliyor musunuz, Orta Anadolu, Batı Anadolu, Karadeniz, Ege ve Marmara’da doğum oranları Avrupa Birliği ortalamasının altına düştü. 2014’ten beri çocuk yapmıyoruz. Çocuk yok, genç yok, yaşlı nüfus çoğaldı. Buna karşın 40 yaşında emeklilik sunuyoruz. Ondan sonra da gelir dağılımı düzelterek. Düzeltmek için de ‘en düşük emekli maaşı asgari ücrete eşit olsun’ diyoruz.

Yine eğitime çok büyük harcama yapıyoruz ama bugün eğitime yaptığımız harcama, eğitimin tam da kendisini öldüren harcama. Bugün Türkiye'nin tarım üretiminde sorun da yoktur. Türkiye'nin tarım üretimindeki, tarımdaki en temel sorun ürünün tarlada 1 lira, markette 10 lira olmasıdır. Sistemi bozmuşuz, bizim sistem sorunumuz var. Mesele üretim değil ki sadece katma değeri artırmak, bütüncül olarak değeri artırmak ve aynı zamanda gelir dağılımını da bu şekilde düzeltmek. Bu nedenle dağılımı düzeltmeden siyasal yapının değişmesiyle ilgili bir şey sunamayız?

**ibrahim kahveci**

Türkiye’de mesele üretim değil ki sadece, katma değeri artırmak, bütüncül olarak değeri artırmak ve aynı zamanda gelir dağılımını da bu şekilde düzeltmek.

Gelir dağılımını nasıl düzelterek? Efendim, emekliye asgari ücret kadar maaş verelim, istihdamı Sümerbank modeli gibi kamu üzerinden artıralım deniyor. Yeni tartışma bu. Sümerbank modeli şudur, onu da izah edeyim: Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ekonomik değişimleri aşamalarında ilk başvurdukları sektörlerden bir tanesi tekstil-konfeksiyondur. Bu bir ara sektör bir bakıma. Bu nedenle özel sektör tekstil-konfeksiyonda 80’li yıllarda ciddi bir yatırıma başladı. Öncesinde ise bu işi kamu Sümerbank üzerinden yaptı. Ama 80’lerin sonlarına geldiğimiz zaman Sümerbank kamu kaynaklarıyla özel sektörün önünü açan değil, önünde engel olan bir yapı oldu. Tıpkı bugün teknolojide TÜBİTAK’ın olduğu gibi. Peki niye? Çünkü kamu kaynakları üzerinden haksız rekabet yapıyorsun. Çünkü zararına satış yapabiliyorsun, zararını da kamu üzerine kaçıyorsun. Tıpkı son deprem sonrası başlatılan bağışlar da kamu bankalarının yaptığı gibi. Bağış yaptılar, ertesi gün Hazine’ye başvurdular: Paraya ihtiyacımız var.

Bu açıdan ele aldığımız da meseleye daha çok içerik olarak bakmak lazım. Mesela 80’lerin sonlarına doğru Samsun’da bir kamu fabrikası vardı, onu hatırlarım. Seçime dönük oraya kadro açıldı. Babam Adnan Ağabey’e gitti ve şuraya bizim çocukları yerleştirelim dedi. Tabi Adnan

Kahveci reddetti. Küçük bir kasabaydı Tekkeköy diye. Sonra onun yerine bakanlığa gelen Mustafa Taşar, Gaziantep'ten akrabalarını, arkadaşlarını topladı, oraya yerleştirdi. Şimdi kamu verimliliği arttı mı burada? Kamu istihdamı ile bu işi düzeltemeyiz. Peki, yerine daha iyi modeller kurabildik mi? Bugün liberalizmin esamesi okunmuyor. Finans piyasaları için de bu geçerli.

Yeniden gelir dağılımına dönersek, slogan olarak söylüyorum ben solcu değilim ama buradan çıkış için bugün Türkiye ve dünyanın ihtiyacı sol politikalardır. Peki sol da nasıl bir sol? Hamburg Limanı'nda sendikalarla Almanya tıkanı mesela, Hamburg Limanı kavgası veriyor. Acaba sendikacılık, ücret sendikacılığı mı olması lazım? Bu bir soru. Yoksa çalışan hakları üzerinden, işe giremeyen hakkı ne olacak? İstanbul Belediyesi'ni hatırlıyorum. 1988-89 muydu neydi? Burada Tarlabası'nda okuyordum. İlk gece kavga etmişim tarikatlarla. Gece evden kovdular, saat 2'de Beyazıt Meydanı'nda valizlerin üzerinde sigara içerken buldum kendimi. Sonra Tarlabası'nda tek başıma bir ev tuttum, 3 yıl orada kaldım. Tarlabası'ndaki bir kahvenin en büyük müşterileri belediyenin temizlik işçileriydi. Yerlerine taşeron işçi tutmuşlardı. O kadar yüksek ücret alıyorlardı ki kendileri işe gitmiyordu yerlerine taşeron işçi gönderiyorlardı. Bu bir açmaz. Bugün Şili'yi de çok yakın takip ediyorum. Mesela İngiltere’de de Corby bulamadı bunu. Dünyada gelir dağılımını düzeltici ve ekonomik kalkınmayı sağlayıcı bir sol anlayışa ihtiyaç var, hem de deli gibi var. Aksi takdirde otokratik liderlikten diktatoryal liderliğe doğru dünyada ve Türkiye'de eğilimler başlar, artar. Toplum da bunu ister.

**ibrahim kahveci**

Bugün Türkiye’de kamu verimliliğin dibinde. Kamunun, kamusal aklın ve siyasal aklın eğer yüksek olduğunu düşünüyorsanız, gerçekten en büyük yanılğı içerisindeyiz.

Çözümü bulmak zorundayız. Kamu istihdamını arttırarak mı? Ama bugün kamu verimliliğin dibinde arkadaşlar. Kamu verimliliği diye bir şey varsa deniyorsa eğer, size şunu söyleyeyim: Sosyal güvenlik sisteminde iki kişi düşünün. A kişisi 50 bin lira ücretle 5000 prim gününü tamamlıyor ve 42 yaşında emekli oluyor. B kişisi de 5000 gün değil, 8000 gün çalışıyor ama aynı miktarda para ödüyor, 60 yaşında emekli oluyor. Ücretler aynı... Ya arkadaş, Allah rızası için sosyal güvenlik kurumunda bir tane akıllı çıkıp, “emeklilikte ödediğim primin dışında emekli olduktan sonra kaç yıl maaş alacaksın, maaş alacağın süreyi hesaplayarak maaşı ona göre hesaplama katsayısı ekle” demez mi? Yok, böyle bir çalışma yok. Yani ortalama ömrü Türkiye'de 80 yıl kabul edelim. 40 yaşında emekli olan, 40 yıl emekli maaş alacak. 60 yaşında olan 20 yıl alacak.

Ödediğim para aynı, iyi de emekli maaşı alacağın süre farklı. Bunu hiç hesaba koymamışlar. Ne 1999 sonunda reform koymuşlar, ne de 2008'dekine.

Kamunun, kamusal aklın ve siyasal aklın eğer yüksek olduğunu düşünüyorsanız, gerçekten en büyük yanılgı içerisindediniz. Ama kamu mesela bir konuda müthiş başarılı. Bana AK Parti neyi başardı dersiniz, 21 yılın 19 yılında hedefin çok üzerinde para toplamasıdır. Bütçe gelirleri hedefin hep üzerinde oldu. Ekonomi yavaşlarken de daha fazla para topladılar, ekonomi canlıyken de daha fazla para topladılar. 1980'lerin ortalamasına bakıyorum konsolide bütçe gelirlerinin içinde vergi gelirleri, milli gelirden payı yaklaşık yüzde 10 civarında. Kamu yatırım oranı yüzde 20'lerde. Ama kamu yatırım oranını, eğer ihtiyaca uygun yatırım yapmazsanız yüzde 50'ye çıkarırsanız bile hükmü yok. Geçilmeyen köprü yaptınız Çanakkale'ye, bunun hükmü mü var? Buna karşın GAP, DOP, KOP, sulama yatırımları yani Türkiye'nin temel ihtiyacı olan yatırımlar harıl harıl para bekliyor. Para beklediği için hâlâ yok. Bütün bunlara bakınca, önümüzdeki dönemin çatışması genç-yaşlı çatışması olacak. O gençler bizim bastonumuza vuracaklar, diyecekler ki: Bizim geleceğimizi nasıl harcadınız? Hem müteahhitlerle harcıyoruz hem sosyal güvenlik sistemiyle harcıyoruz hem kamu kaynaklarını en verimsiz şekilde kullanarak harcıyoruz.

Buradan yeniden öneriyeye döneyim. Sistemi değiştirmek lazım. Bu sistem değişikliğini de şurada gördük: Millet İttifakı'nın ortak politikalar metnine baktığınız zaman kamu yatırım ve kamu iştiraki, kamu büyümesi daha çoğunlukla teknolojik, ekonomik kalkınmaya yönelik iştirak ve satın alma üzerinden. Bu ABD'nin, Güney Kore'nin kısmen uyguladığı model. Veya şöyle de söyleyebilirim. Yüksek teknoloji kalkınma modelinde şirketlere görev verilir, o şirketlere kamu kaynaklarıyla da destek vermek. Kimisi kaynak-mali destek, kimisi satın alma garantisi üzerinden destek. Dolayısıyla ekonomik kalkınmada yeni modellerin geliştirilmesi lazım. Yine şöyle bir öneri getirmek isterim: Bugün kamuda işte müsteşarın ücretini belirliyorsun, makam arabasını veriyorsun, valinin belirliyorsunuz, makam arabasını veriyorsun... Yok kardeşim, hiçbirinize garanti ücret yok. Dönün özel sektöre, ortalama ücret neyse bütün kamu ücretlerini ona göre endeksleyin. Onun için sendikalar da aynı şekilde ücret sendikacılığı değil, bütün çalışanların haklarının ve ortalama gelir seviyesinin artırıcı bir politikanın parçası olmak durumundalar. Teşekkür ederim.

**pınar feyzioğlu akkoyunlu** - Sayın Kahveci'ye çok teşekkürler. Popülist politikalar, pragmatik politikalar bu kelimeler ürkütücü kelimeler ama bazıları seviyor pragmatizmi filan. Ben negatif

bir anlam yüklüyorum, bazıları pozitif anlam yüklüyor. İzzettin Hocam, nasıl çıkacağız biz bu işin içinden? Ne olacak Türkiye'nin hali?

**izzettin önder** - Teşekkür ederim.

Hani bir meşhur şarkı vardır, "I know what is it to be young but you don't know what is it to be old." Şimdi ben bütün arkadaşlarımın hocasıymışım. Belki talebe olarak konuşmak zor ama hoca olarak konuşmak daha zor. Çünkü herkes bekliyor, hoca hilkat garibesi mi, yoksa bir fazilet mi sunacak diye. Hiçbirini yapamayacağım, çok az konuşacağım. Çünkü siz değerli arkadaşlarıma, karıncalara söz vermek istiyorum. Ama bir şey beni rahatsız ediyor. Bunu çok açık söyleyeyim.

Yani genelde gazete okuduğumuzda veya bir akademik performans dinlediğimizde biz daima olaylara değiniyoruz, fact denen şeye, olaylara değiniyoruz. Ama her bir olay bir sonuçtur aslında. Yani  $y=f(x)$  ise biz  $y$ 'ye bakıyoruz ve  $y$ 'yi anlatıyoruz durmadan. Fakat o eksi sonucudur aslında. O zaman bakmamız gereken yer  $x$ 'dir, yani alta, derinliğe bakmamız lazım. Şimdi böyle baktığımda Türkiye'ye Türkiye olarak bakmıyorum. Çünkü dünyada Türkiye'yi Türkiye olarak bakmıyor. Nasıl yiyebilirim, nasıl işbirliği içinde kendi çıkarımı nasıl güderim diye bakıyor. Dolayısıyla bizim başımızda olduğunu zannettiğimiz, halka hizmet etmesini düşündüğümüz



devlet de devlet denen olgu da tam da böyle bir şey. Yani dünyanın bu kadar küreselleşmediği dönemde devlet evet, ulusal devlet olabilirdi ve yani Vestfalya Anlaşması'yla ulus devletlerin kurulduğu dönemde bir ulus devlet vardı belki. Hatta bize bakarsak Osmanlı'dan devredilen bir baba devlet, bir âli devlet, bir yüce devlet mantığı da vardı belki bu doğru ama artık liberal dönemden de önce

başlayarak artık devletler de uluslararası nitelik kazanmaya başladı, uluslararası sermayenin devleti olmaya başladı. Şimdi bunu çok net görmemiz lazım olduğu kanaatini taşıyorum.

Ülkeler de öyle hatta. Bakın mesela Türkiye'nin şöyle bir tarihsel sürecine baktığımızda, 1950'yi biz demokrasiye geçiş algılıyoruz. Bu aynen 1876 Fransız Devrimi'nde olduğu gibi demokrasinin yaratılmasında bir demokrasi algılanmasına benzer bir şey. Evet, iki parti geldi ama istiyorsanız ATV'yi açın. Yok, ATV biraz farklı ya isterseniz Kanal D'yi yahut isterseniz bilmem başka bir kanalı açın. Kanal sayısı farklı, fazla evet ama aynı şeyleri söylüyorlar aslında. Çünkü alttaki altyapı aynıdır, altyapı değişmiyor çok fazla, ona bağlı olarak zihniyetler değişmiyor. 1950 mesela bir ticari emperyalist dönemdir. Düşünebiliyor musunuz değerli karıncalar, 1950 serbest ticaret rejimi ortaya çıktı, 8 sene dayandı. 8 sene nedir ki? Yaşım 83. Nedir ki bir 8 sene; iflas etti, moratoryum ilan etti. Sonra niye geçtik? Biz aptalmışız, böyle yapmamamız lazımmış. Biz plan yapacağız, artık kendi üretimimizi kendimiz ithal ikameci modelle... Montaj emperyalizmiydi o da bunu bizim planlamacı çok değerli hocalarımız da çok algılamadılar maalesef.

Sonra ne oldu? Sonra da 1980'de geldi, dünya liberalizme açıldı, finansallaşmaya açıldı. Bizim de paraya ihtiyacımız vardı, gerçekten bir sente muhtaç bir ekonomiye gelmiştik nerdeyse. Biz de elimiz uzattık, finansal emperyalizm ve biz çökmeye başladık, sıcak para operasyonları... Çok uzatmayayım, fakat şunu söylemek istiyorum: Küreselleşme bizlere -ben de öyle anladım, Allah günahlarımı affetsin-

dünya sermayesinin çevreyi dolaştığı şeklinde algıladık, öğretildi bize daha doğrusu. Bizim de bir huni var kafamızda, akıtılıyor böyle ve biz genç zihinlere bunu böyle aktarıyoruz. Yani 1980 sonrası olay bir küreselleşme olayı değildir aslında. Neyin üzerinden tanımlıyoruz? Evet, sermayenin dolaşması üzerinden, sermayenin vantuz ağlarının, yani finansal uçlarının dolaşması üzerinden tanımlıyorsak, küreselleşme. Çevreye gidiyorlar, bu doğru ama kaynağın toplanmasını, kaynağın hareketlenmesini tanımlıyorsak tam da bir merkezileşmedir. Çünkü üçüncü paylaşım savaşı dediğimiz bir iç savaş yaşıyoruz bugün. Yani üçüncü kriz, bir savaş yaşıyoruz şu anda, gizli örtülü bir savaş yaşıyoruz. Teknolojinin merkeze çekilmesi... Onun için

#### **izzettin önder**

Liberal dönemden de önce başlayarak artık devletler de uluslararası nitelik kazanmaya başladı, uluslararası sermayenin devleti olmaya başladı.

Finansal uçlarının dolaşması üzerinden tanımlıyorsak, küreselleşme. Bu doğru ama kaynağın toplanmasını, hareketlenmesini tanımlıyorsak tam bir merkezileşmedir.

bütün çocuklarımız Avrupa'da, ABD'de. Zihin merkeze gidiyor, çünkü teknoloji merkezde üretiliyor. Ama üretilen teknoloji ürünleri, finansal vantuzlarla çevreden toplanarak merkeze çekiliyor yine.

Şimdi bir düşünelim sevgili arkadaşlarım; ne oldu da biz bu kadar Çanakkale Köprüsü'nü yaptık? Bu bizim aklımız mı? Bu Reis'in akli mi? Allah onun da günahlarını affetsin. Hayır, onun akli falan değil. Bu üretilmiş bir akıl. Onun işine geliyor, nasıl işine geliyor? Siyaset finanse ediliyor, şahsi servetler finanse ediliyor, o ayrı bir olay. Ama başka bir olay var işin içinde, buralarda onlar yaşlı ekonomiler, durağan ekonomiler. O bilmem toprağa bir günde veya 1

#### **izzettin önder**

IMF bizim için kurulmadı Bretton Woods'ta. IMF kendileri içindi. Yani komünistler ortaya çıkınca, cari açık verdiklerinde "bu da sizin fonunuz, gelin para alın" diye vesaire.

haftada 1 metre delen makinalar orada oyuncak artık onlar, onlar kullanmıyor ki bunu. İngiltere'nin metrosu, son zamanlarda gitmedim ama son gittiğimde gıcır gıcır, tahta merdivenlerle çıkıyordu. Çünkü daha ben doğmadan yapmışlardı. Ama biz yeni yapıyoruz. Enerji ihtiyacı yeni bütün bunların. O zaman Türkiye, bir piyasa ve iş imkânı alanıdır. İşte 2000 yıllı projesi, IMF projesi ve Derviş düzeltti. Derviş düzeltiyi bir tarafa bırakalım Derviş'i zaten biliyorsunuz, sabit kurdan dolayı 2001'de bir kriz düştü tekrar, o da orada dalgalı kura

geçirdi bizi, onu bir tarafa bırakalım, onu soru olursa konuşuruz. Ama bakalım bir 2000 projesi: Bizim için mi o proje, yoksa çöken dünya kapitalizmine bir piyasa açma projesi miydi o? O bizim projemiz değildi. Zaten IMF'nin gelmesi büyük şanssızlığımızdır. Çünkü IMF bizim için kurulmadı ki Bretton Woods'ta, Dünya Bankası bizim için kuruldu. IMF kendileri içindi. Yani komünistler ortaya çıkınca, cari açık verdiklerinde "bu da sizin fonunuz, gelin para alın" diye vesaire.

2000 projesine bir bakalım ne yaptı? Bir bakıma Volcker Projesinin kullanımına benzer şekilde Merkez Bankasının hazine açığının, yani devlet bütçe açığının finansmanını engelledi ve belirli bir orana bağladı. Bunun anlamı nedir? Faizin yükselmesidir. Ama garanti bir ekonomi var, arkada IMF var. Ne olacaktı? Dış yatırım buraya gelecekti. Gelmedi mi? Evet geldi ama nereye geldi? Birtakım KİT'leri almaya geldi, finans alanına geldi, başka alanlara geldi. Yani büyük çapta böyle müthiş yatırımlar yapma alanına mı geldi? Gelmesine imkân yok, gelmez de. Çünkü akıllı bu adam. Neden akıllı? Diyor ki: Ben burada neden finans alanına geçtim? Çünkü aldığım dividend, yani aldığım temettüleri yeniden yatırıma gitmiyor ki, kâr hadleri düşmüş vaziyette.

1970'ten sonra yani o "golden age" denilen, yani altın dönemin ki İkinci Paylaşım Savaşı sonrasında 70'lere kadar gelen oradaki olaylar 1973'e kadar taşıdı bütün dünya ekonomisini. Artık kâr hadleri düşmeye başladı ve ben oraya yatırmayayım ve hem daha fazla faiz arayacağım. Var işte Türkiye var, başka ülkeler de olabilir. Oraya gideyim diye geldi buraya. Finansal olanın ortaya çıkışı tamda büyük kısmı itibariyle böyle bir olaydır.

Peki, bize niye geldi? Bizim de hoşumuza gitti, biz oyuncak gibi oynadık onla. Tüketimin finansı oradan, katma değer vergisi ile zaten 85'ten sonra geçmiştik biliyorsunuz. Dolaylı vergileri çok genelleştirilelim... Devlete varidat da sağladık, insanlar tüketime alıştı. Bütçe büyüdü böyle ama bu sağlıklı bir büyüme değildi. Bu yani ekonominin sağlıklı işlemesi sonucu oluşan bir büyüme değildi, bu bir şişman ama olayıydı. Yani proteinli bir büyüme değil de beyin büyümesi değil de karbonhidratlı bir büyümeydi. Şimdi bakın bir oran düşünün; onun payına beyin yazın, paydasına da bütün karbonhidrat gibi vücudun geri kalan kısmını yazın. Bu oran küçüldükçe toplumlar zekadan çöker demektir, çürür zekâsı toplumların. Biz de bunu yaşadık. Bu büyümeyle bir çürümüş beyne sahip olarak geldik. Ondan sonra da bir yönetim biçimi, AKP'ye hiç girmek istemiyorum doğrusu. Yani kandırdılar da biliyorsunuz yani bu borçla finansmanın hipotezleriyle, aslında bazen hipotezler vardı böyle. Borçla finansman, yani bono çıkartarak finansman para basmalı finansmandan daha da pahalıdır. Ama biz para da çok fazla basmadık. Bonoyla finanse edince faizler artmaya başladı ve biz bunlar hiç kotaramaz hale geldik bir yerden sonra.

Ve sonra arkadaşlar gelelim bu büyük yatırımlara. Bunlar bizim yatırımlarımız değil aslında. Bunlar en son bize öğrettikleri akademik kitaplarda diyelim ki Bob Jessop'un kitabıyla, Irwin Goofer'ın kitabıyla bize öğrettikleri bu yönetim diye tercüme edilen, yani governance olayı diye tercüme edilen olayın bir sonucudur. O da şudur, biraz hikayesini söyleyeyim: Artık bakın ulus devletler kurulurken dünya sermayesi ne yaptı? Devleti getirdi. Yani feodalden, feodalizmden kapitalizme geçiliyor. Gel sen sınırları koy, bir hukuk sistemi koy, bir ödeme sistemi koy... Çünkü vadeli satınca garantiye alayım. Dış rekabete karşı koru beni. Yani ifant industry denen olay, bunlarda koru beni, bunları yap! Büyü bu, bir timsahı da kafese koysanız çok sevimlidir. Hep aynı örneği kullanıyorum. Parmağınızı sokarsınız, gıdıklar sizin parmağınızı ama timsah şu kadardır ama o timsah büyüyor. O timsah büyüyünce kâr hadleri düşmeye başlıyor. Timsah büyüdükçe, kâr hadleri düştükçe, önce emeği sıkıştırmaya başlıyor, devleti sıkıştırmaya başlıyor. Yani sömürü oranını arttırmaya başladı. Biz de iktisatta kâr oranı diye



okutuyoruz bunu. Düşünebiliyor musun kâr oranı maksimizasyonunu biz bir fazilet diye kabul ediyoruz, oysa bu sömürünün maksimizasyonu olayıdır, odur fazilet olan şey. Ekonomiler böyle büyüyor çünkü, sefillik ile büyüyor bir anlamda.

Neyse uzatmayayım, bu timsah büyüdükçe bakıyor artık üretimde yaratılan değer bir yansıması olarak tahvil fiyatları gelişmiyor, temettü gelişmiyor, kâr oranı gelişmiyor. Bu sefer borçluluk alanlarına yönelmeye başlıyor, ‘ben nereye borç verebilirim’ diye düşünmeye başlıyor ve borçlulukları geliştiriyor. Geliştirdi gerçekten ve nerede yatırım yapabilirim demeye başladı. İşte o zaman o sermayenin kendisinde zaten kâr oranları düştüğü için, tekrar şirkete yatırım yapmadan finans alanında bir canavar gibi buralara uzanmaya başlıyor. O zaman ben bu canavar olarak gelirim oraya ama malı da getirin size parayı da veririm. Malla para birleşiyor, biz o malları kullanıyoruz maymun gibi ama borçlanıyoruz tabi. Onun çok farkında olamıyoruz kısa sürede, sonradan farkında olmaya başlıyoruz, ponzi finansmana falan da gidebiliyoruz. Daha da önemlisi daha garanti, ben orada yatırım niye yapayım, kendi ülkemden niye kaçtım? Kâr oranları düştü diye kaçıyorum. O zaman niye bu Türkiye gibi garip bir yerde yatırım yapayım, ne yapayım? Türkiye’de biraz kalkınma aşamasıyla, devleti de arkama alırım. Güvenli bir şeydir bu, bir zırhtır o. Bak ne güzel, sana bu köprüleri yapayım, yolları yapayım, şunları yapayım; sen de "mega bilmem bir şey salaklık" diye koyarsın bunları vitrine. Dolayısıyla bununla siyaseti de kotarırsın ama ben de paramı alırım.

#### **izzettin önder**

Bize iktisadı anlatırken böyle nedensellik ile anlatmayı öğretmediler. Bize sadece sonuçları söyle diye öğretiler, biz de sonuçları söyledik. Allah günahlarımızı affetsin.

Sevgili arkadaşlar, biz rahmetle andık bu ölenleri. Yani rakamlar yanlış, 180 milyon mu, 200 milyon mu bilmiyorum... Onlar sigara almışlarsa, sadece sigara almışlarsa içiyorlardı, biz çünkü smoker insanlarız biliyorsanız. Aldıkları sigaradan dolaylı vergi ödemediler mi? Ödediler. Peki, o dolaylı vergi bir miktarla o geçmediği hiç geçmeyince, bundan sonra da geçmeyince, öbür tarafa gitti. Köprüyü finanse etmediler mi? Etiler. İşte bu üçüncü

paylaşım savaşının harp tazminatıdır aslında. Buna sebep olan da bu hükümettir. Ha bu hükümeti suçluyor musun? Sormayın bunu, çünkü suçlamıyorum. Çünkü bu hükümetin beyni gitti, çünkü halkımızın beyni gitti... Çünkü böyle öğretiler. Çünkü bize iktisadı anlatırken böyle nedensellik, causality ile anlatmayı öğretmediler. Bize sadece sonuçları söyle diye öğretiler,

biz de söyledik. Hepimiz, ben de dahilim buna, Allah günahlarımı affetsin. Belki ben de gideceğim bundan sonraki İstanbul depreminde. Ama bilmiyorduk o zaman.

Bilmemek ayıp değildir ama öğrenmemek ayıptır ve suçtur. Öğrenerek bunu nedenselliğe girmemiz lazım. Peki, neden sokmuyorlar bizi? Çünkü bir sistem içinde düşünelim bunu, sistemin ortasında hardcore denen sert çekirdek var, bir hücre gibi düşünün. Etrafında ise soft belt diye, yani yumuşak halka denen bir alan var. O hardcore'da DNA dokusu var, orada sistem var. Oraya sizi sokmazlar, orada eliniz kırılır. Ama siz eleştiri yapın, bir kere demokrasiyiz biz... Ne demekse bu? Anlatabiliyor muyum? Ama nerede dolaşın? O soft belt'te dolaşın. "Bu yanlıştır" deyin, "bunun böyle olmaması lazım" deyin ama niyesini sormayın onun. Onun sebebi var, sebebi, onun hikmeti başka bir yerde gizli. Oradan birileri büyük rant alıyor. Milli gelir böyle hesaplanıyor, ortalama olarak hesaplanıyor. Birileri çok zengin, birileri sefil olmuş sen ortalamaya bak, ortalama yükseliyor. Gini katsayısı ile Lorenz eğrisiyle, şişmanlık karın nerede belirmiş, onu kurcalamadan bakın daha iyi oldu. Bunu bize söylediler, bize de böyle öğretiler. Başka katsayılar da var değil mi ama onları çok fazla kurcalamayın. Çünkü iktisat bir çıkar grupları işidir.

Mesela dünya, bugün kapitalist dünya, çizimini de koyalım bunun içine. Ama o bir masa gibi düşünün, bir çarşaf koymuşuz diye düşünün. Bakın önce masa ile çarşaf örtüşüyor kapitalist olarak. Ama gelir dağılımı bozuldukça o masa duruyor, o solid-sert bir şey duruyor, ana doku duruyor fakat oradaki çarşaf buruşmaya başlıyor, yavaşça içe doğru çekilmeye başlıyor. Merkez de biraz böyledir. O şişkinliğini,

#### **izzettin önder**

Bugün Fransa'nın fert başına gelir sadece Fransa'ya mı ait? Fransa, artı Cezayir, bölü bütün nüfus desek ne olacak acaba gelir dağılımı?

bu düzeyini koruyor. Bu aşağı inmiyor, burnu koruyor. Bu ne pahasına koruyor? Buraları buruşturma pahasına koruyor. Ama sonra bütün hesabı, şeyi hesaplıyor. Bugün Fransa'nın fert başına gelir sadece Fransa'ya mı ait? Fransa, artı Cezayir, bölü bütün nüfus desek ne olacak acaba gelir dağılımı? Bugün ABD'nin fert başına geliri sadece oraya mı ait? ABD artı, hatta Türkiye'dir. Diğerlerini de sayın... Biz bunları hiç konuşmuyoruz. Bir dünya bir bütünseldir kapitalist sistem, efradın cami, ayarın mâni bir bütünseldir. Bunu böyle düşünmek mecburiyetindeyiz. Bu bütünsellik çok değerli karınca dostlarım, bizi bir mağaraya itiyor. Aynı Eflatun'un mağarası gibi o mağara da bizi düşündürüyor. Biz o mağarada düşünmüyoruz. Üstelik Eflatun'un mağarası gerçeklerin yansımaysdı, biz o gerçekleri de göremiyoruz.

Egemenin, yani “side guys” denen, hâkim ideoloji dediğimiz, dönemin fikri dediğimiz hâkimin fikridir, benim fikrim yok orada. Dolayısıyla biz bu hâkimin fikriyle düşünüyoruz, sonra biz niye bu sıkıntılardayız diye cebelleşmeye başlıyoruz. Bu bana çok naif bir şey geliyor, çok akademik de gelmiyor. Akademi de böyle bir şey çünkü sevgili dostlarım, bütün hocalarım kusuruma, affınıza sığınarak akademi dediğimiz şey bir üst yapıdır, temel bir şey değildir. Çok büyük filozoflardan hiçbirisi akademiden çıkmadı. Dolayısıyla akademiye bir tarafa atalım, biz kendi özgürlüğümüzü düşünmeye çalışalım. Çok teşekkür ediyorum.

**pınar feyzioğlu akkoyunlu** - Sağolun İzzettin Hocam. Yani başlığı değiştiriyoruz, Türkiye’de kamu maliyesinin açmazları değil, kürede kamu maliyesinin açmazları yapıyoruz.

Soru eminim ki var. Soruları sorarken lütfen isminizi ve kime sorduğunuzu ve soru olduğundan da emin olduğunuzu rica edeceğiz.

**salondan** – Merhaba. Özellikle samimi sohbetinden dolayı İbrahim Hoca’ya teşekkür etmek istiyorum. Sorum özellikle genç işsizlik konusunda. Şimdi genel başkanımızın bir önerisi var. Muhtarlar çok zorlu şartlarda çalışıyor, her muhtara bir özel kalem atamak istiyor ve bu sayede işsizliğe de bir önerisi var. Bu konuda ne düşünüyorsunuz, özellikle sizden merak ediyorum?

**cemile aygüdüz** – Öncelikle İzzettin Önder’e olarak sorum. Anladığım kadarıyla bir çekirdek varsa ve de herhangi bir etki de yapılamıyorsa gerek bireysel gerek kitlesel kendi özgürlüğümüze bakacaksa bu yapılacak olan seçimde şu an iktidardaki değil de diğer başka bir ister bir grup gelsin veya başka bir kişi gelsin, netice değişecek mi? Teşekkür ederim.

**ali kılıç** – Merhabalar. İzzettin Hocamın konuşmasını çok faydalı, bilgilendirici buldum ancak tam ortasında bir kısmını anlayamadım. Daha doğrusu konuşmanın geneliyle kafama takıldı. Kısacası yönetim, “governance” kavramına değindi hoca ve çok ilgimi çekti. Son zamanlarda da işte STK’larda vesaire çok karşımıza çıkan bir kavram. O kısma biraz daha konuşma bağlamında açıklarsa çok müteşekkir olurum. Teşekkürler.

**mustafa kemal yüksel** - İzzettin Hocam ben de sizin öğrencinizdim. Şöyle diyeceğim: Yeni bir çağdayız, iletişimin yoğun olarak kullanıldığı bir çağda. Yapmış olduğumuz yorumlar da genelde biraz böyle eskiye dayalı mı? Acaba bu yeni iletişim çağında bambaşka birliktelikler, bambaşka dayanışmalar çıkıp daha başka kamunun da şekli değişebilir mi?

**pınar feyzioğlu akkoyunlu** - Evet, dört sorumuz var. İzzettin Hocam isterseniz son konuşmayı da siz yaptınız, siz soruların bütünü ve bir değerlendirme yaparsanız belki.

**izzettin önder** - Çok teşekkür ederim. Çok kısa söyleyeceğim.

Bir kere en sondan başlamak gerekirse, iletişim arttıkça bizim zihnimiz açılmıyor, büyümüyor, tam ters küçüle biliyor. Çünkü bugün öyle teknolojiler var ki, ses tınımı aldığı anda, bir de resim aldığı anda beni istediği gibi konuşturabiliyor ve sizi tanıtabiliyor. Hatta orada sizi izlediğinizde, "ya bu İzzettin orada ne konuştu, burada şimdi ne konuşuyor bu salak adam" diyebilirsiniz. Onun için bugünkü teknoloji geçmişten, Eflatun döneminden çok daha fazla fazilet gerektirdi. Hani onlar diyorlar ya, devleti erdemli kişiler yönetsin. Şimdi erdem yerine başka bir şeyler kazanıldı, şahsi zenginlikler geldi döneme ama asıl tam erdeme şu anda çok ihtiyaç var. Çok tehlikeli bir şey. Bugün televizyonlar neden denetleniyor, mesela üniversiteler neden denetleniyor? Bu üst yapılar denetleniyor, o da bir üst yapıdır. Onun için iletişim çok iyi, yani aynen cep telefonu gibi çok güzel bir şey ama nasıl kullanılıyor, kimin hakimiyet alanı altında? Ben burada çok kuşku duyuyorum.

Governance kelimesi çok yeni bir kelime. Çok yeni dediğim, 20 senelik falan. Bununla yap-işlet-devret, kamu-özel ortaklığı, vesaire çok güzel tanıtılıyor. Bob Josephs'ın The Governance kitabına bakabilirsiniz. Yani o kadar güzel anlatılıyor ki, devlet işletmecilik yapamaz, dolayısıyla devlet parasını verir. Bakın, şöyle anlatayım: Geliyor bir firma, "Sayın Reis, size bir köprü yapayım Çanakkale'de" diyor. Bakın köprü dediğim şey, azalan maliyetli işletme, "public industry" dediğimiz bizim maliye teorisinde ve zararlı çalışan ve uzun vadede ancak ve belki başa baş olabilen... Ondan dolayı devletin yapması gereken bir yatırım türüdür. Bunu özel sektör yapmaz. Neden? Çünkü kâr edemez.

Peki, yaptım. Gittik sonra Reis'e, "Sayın Reis'im, yaptık bakın bir de gerdanlı", "Çok güzel, Allah razı olsun." Oysa ben Allah razı olsuna gelmedim ki buraya. Neden? Ben bu paramı faize yatıyorum, şu kadar para kazanacaktım buradan. "E, so what?" Yani peki, ne demek yani? "Valla bu köprüden kimle kadar geçecekse bana vereceğin parayı üste yaz, adam başına köprünün bedelini de altına yaz. Kaç geçeceğini o oranda bulursun." Halkına dedi ki, buradan yılda 3000 kişi geçecek. Geçecek mi? "Canım o mühim değil, ben o parayı alacağım..."

**izzettin önder**

Bugün iletişim çok iyi, yani aynen cep telefonu gibi çok güzel bir şey ama nasıl kullanılıyor, kimin hakimiyet alanı altında? Ben burada çok kuşku duyuyorum.

Zafer Havaalanı'nda yüzde 96 hata olabilir mi sevgili arkadaşlarım. Hadi yüzde 3, yüzde 5, hatta yüzde 15 olsun hata. Yüzde 90 hata mata değil, bir soygun mekanizmasıdır.

İşte bu bir soygun mekanizmasıdır. Zafer Havaalanı'nda yüzde 96 hata olabilir mi sevgili arkadaşlarım. Hadi yüzde 3, yüzde 5, hatta yüzde 15 olsun hata. Yüzde 90 hata mata değil, bu bir soygun mekanizmasıdır. Bu çok açıktır. Bunu İngiltere de yapabilir mi? Almanya'da yapabilir mi? Yapamaz. Zaten oralar doygundur, zaten yapan onlar. Ama bunu Afganistan da yapar, bunu Türkiye'de yapar, bizlere yutturur bunu, söyleyeceğim şey buydu. Bütün yollar böyle yapılıyor.

Şimdi karayolu bile yapmak çok iyi iletişim odaklıdır ve ekonomiyi geliştir, bu çok doğrudur, hiçbir itirazım yok. Ama karayolu yaparak iletişimi geliştirme hızının oralardaki üretim hızına bağlı olması lazım, ki o malı taşıyın. Eğer taşıyacak mal, üzüm yoksa, incir yoksa o karayolu durur orada. O karayolu üzüm üretmez. Üzüm üretilmişse karayolu olanağı İzmir'in gelişmesine katkı koyabilir. Piyasaların geliştirilmesi ve üretim ortamının oluşturulması Tibor Scitovsky anlamında dışsallık olarak bilinir. Ama onların hepsini unuttuk ve biz yani ana bilimi bile unuttuk. Neden? Bir hakimiyet var, bir side guys var. Şimdi governance da bu.

Farklı iktidar meselesine gelince, hayır ben de inanmıyorum. Gelemez zaten ama gelirse bir dua falan yapmıyor, bir niyette bulunmuyorum. Keşke diyeyim ama fakat gelemezler, gelse de çok fazla bir şey yapamazlar. Çünkü bu yukardan yönetimler üst yapılarda olur ama organik gelişmeler, alttan süreçler içinde olur. Cumhuriyet devrine baktığımızda o da öyle çok zorlamayla olmuş bir şey de değildir. Zaten Osmanlı'nın son döneminde yenileşme başlamıştır. Topkapı Müzesi'ne gidin, kıyafet falan değiştiğini görüyorsunuz orada. Ha hızlandırmıştır o, çok da güzel bir şey, Allah razı olsun ve hızlandırmıştır. Ama öyle olmayan bir şeyi çok fazla yapamazsınız. Yaptıktan sonra da geri dönmeye devam. Çünkü toplumlar organik varlıklardır dil de öyledir, toplumun gelişme süreci de öyledir. Bunlara böyle bakılmalı. Ama bunun için eğitimi de şunu da bunu da geliştirebilirsiniz. O için eğitim tutuluyor, onun için eğitim tutuluyor. Niye YÖK geldi, vesaire? Teşekkürler.

**ibrahim kahveci** - Kamu istihdamının verimliliği üzerine çok güzel bir söz var: Deprem olup enkaz altında kaldıysanız, AFAD'ın gelmesini beklemeyin. Ama orada “hükümet istifa” dersiniz, mutlaka polis gelir, sizi alır.

Dünyanın büyüme dönemine baktığınız zaman, 1950'ler, 60'lar önemli. Krugman'dan bunları okuduğumda, mesela ABD’de bir çalışan ortalama tasarrufu ile 10 yılda bir ev ve araba alabiliyordu. Burada mesele kamu üzerinde değil toplam geliri ve değeri artırarak, toplam kaynağı artırarak, paylaşımı da aynı şekilde sağlamak. Yani geliri artırıp geliri bir yerlerde biriktirdiğiniz zaman, o gelir artışının hiçbir hükmü yok. Aynı zamanda şu da var, şunu da unutmayın arkadaşlar biz her ay, her ay bu verileri çok sıkı takip ediyoruz. Mesela her ay iflas edenlerin sayısını okuyoruz.

**ibrahim kahveci**

Kamu istihdamının verimliliği üzerine güzel bir söz var: Deprem olup enkaz altında kaldıysanız, AFAD'ı beklemeyin. Ama orada “hükümet istifa” dersiniz, mutlaka polis gelir, sizi alır.

Yani binlerce insan da iflas ediyor. Kâr hırsı kötü bir şey değildir ama rant hırsı çok kötü bir şeydir. Yani bu ayırımı iyi yapmak lazım. Onun için gerçekten zihnimizi ve yeni süreci iyi okumamız lazım, bulmamız lazım. Bugün tam bir tikanıklık içerisindeyiz. Gerçekten çok çalışmamız lazım. Çalışmak derken fikri olarak çok çalışmamız lazım. Teşekkür ederim.

**izzettin önder** - Sadece bir cümle: Şimdi emperyalizmin bir ülkeye girebilmesi için sadece halkın uyuması gerekmiyor, bu ülkenin yöneticilerine de bir pay vermesi gerekiyor. Onun için bu arabalar olur, uçaklar olur, yüksek miktarlar olur, pasaportlar olur, vize hakları olur... Bunlar hiç yanlış şeyler değildir ama bizim bunları bir işaret olarak algılamak durumundayız, kesinlikle katılıyorum. Bizim idarecilerimiz ortalama ücret kadar para almalı ne sigortası olsun, ne sağlığı garanti olsun, hiç öyle bir şeysi olmasın. Ancak o zaman bizi yönetebilirler. Teşekkür ediyorum.

**sadık albayrak** - Kamu çok kötüdür dedi ama deneyime baktığımız zaman, kamu istihdamının her açıdan kapitalist istihdama göre son derece üstün olduğunu görüyoruz. Örneğin SEKA. Türkiye’de bir SEKA var. SEKA, 30'lar dan başlayarak Türkiye'nin kâğıt ihtiyacının büyük bölümünü karşılayacak bir verimli üretim alanı ve orada çalışan işçilere baktığınız zaman yüksek ücretler alan, sosyal konutları olan, her yaz tatil yapabilen... Onu bırakalım şeker fabrikalarını düşünelim. Hatta, şeker fabrikasında ana-babası çalışanların çocukları, neredeyse sosyalist bir işletmede çalıştıklarını filan anlatırlar. Yani Türkiye’de bu kamu verimsizliği sağın ve kapitalist politika zihniyetli politikacıların yerleştiği bir hurafedir. Yani o yüzden bir kere şunu kabul edelim, Türkiye'nin çıkışı kamuda. Ama hocalarımın anlattığı gibi kamuyu idare edenlerin kapitalistlerin ajanları olmasından kurtulmaya ihtiyacı var Türkiye'nin. Türkiye'yi eğer Özgür Hocamın sabahki oturumda anlattığı gibi, emekçiler yani bu ülkeyi var edenler eğer

kamuyu idare ederlerse, son derece verimli ve yeniden bu ülkeyi ayağa kaldıracak bir gelişme olabilir. Bu itirazımı dile getirmem için söz verdiğiniz için çok teşekkür ederim.

**pınar feyzioğlu akkoyunlu** - Biz teşekkür ederiz, sağ olun.

Evet, kamu derken zaten bütün kamu işletmelerini tek pota altında toplayamayız. Her yönetimde farklı şekilde, bazen çok bereketli, çok doğru yönetimlerle iyi sonuçları alınmış, bazen de gereğinden fazla emek doldurulmuş alanlar oluyor. Onun için gerçekten çok hassas bir konu. Tek bir prototip, bir kamu işletmesi gibi görüp, iyidir-kötüdür gibi genelleme yapmak çok zor olduğu kanaatindeyim. Muhakkak ki çok kalkınmaya, gelişmeye yardım edecek ve kamunun elinde bulunması gereken sektörler var. Ama yönetim çok önemli.

**pınar feyzioğlu akkoyunlu**

Bir prototiple kamu işletmelerine iyidir-kötüdür gibi genelleme yapmak çok zor. Kalkınmaya yardım edecek ve kamunun elinde bulunması gereken sektörler var. Ama yönetim çok önemli.

Bu deprem dolayısıyla internette gezinirken bir Facebook'ta, Mimarlık ve Sanat diye bir gruba rastladım. Mimarlık olunca merak ettim, hani deprem filan ne diyorlar? Takip ettim. Hiç adını duymadığım bir jeologdan bahsediyorlardı. Siz duydunuz mu bilmiyorum: İhsan Kiti. İhsan Kiti, "Kuzey Anadolu Fay hattını buldum lakin bunu anlatacak siyasetçi bulamadım" diye özetlemiş. Bütün hayatında yaptığı araştırmalar, bulgular ve sonunda yaptıklarının erişememesi, doğru yerlere karar alıcılara. Dünkü ilk konuşmada da izleyenler dinlediler ki, aslında birtakım şeyler biliniyor, ortaya çıkartılıyor, Kuzey Anadolu

Fay hattı gibi de şeyler bulunup ortaya çıkartılıyor. Ancak yöneticiler, siyasetçilere bu bilim adamları -ister iktisatçı olsun ister jeolog olsun- erişip, bunu dinleyecek insanları bulamıyor. Galiba bizim çok da ihtiyacımız olan nitelikli siyasetçiler.

**ibrahim kahveci** – Son söz olarak, kamu istihdamına karşı değilim. Kamu istihdamı, özellikle kamusal mallarda kamu istihdamına, şunlara bunlara asla karşı değilim ve özellikle de ihtiyaç olan üretim alanında. Özel sektörün yapamadığı ihtiyaç olan üretim alanında zaten kamunun kalkınma modelinde söylediğim cümleleri kullandım. Ama SEKA'da, şeker fabrikalarında çalışanlar bu kadar güzel para alıyordu, o dönemde işsiz olanların parasını düşündünüz mü hiç? İşsiz olanların ücret seviyesi neydi? Teşekkür ederim.

**pınar feyziöğlu akkoyunlu** - Evet, burada bitiriyoruz. Bu konuşma zaten bir oturumluk bir konu değil. 47'nci İktisatçılar Haftası'nda da devam etmek üzere hepinize sabrınız için, katkınız için, konuşmacılara da ayrıca sunumları için çok teşekkür ederiz.